

UDK: 801.46 : 808.62—087

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 12/1986

Ivan Kalinski,

Zavod za jezik IFF, Zagreb

IMENIČKI MORFEMNI SUSTAVI U GOVORU ČREČANA

U članku se govori o imeničkim morfemnim sustavima u govoru Črečana, i to s obzirom na modificirani model imeničke promjene po skupinama: IAa (tip: *stol-|grad-|ribeš-*), IAb (tip: *děčk-*), IBa (tip: *mleziv-|sěl-|pol-|sqnc-*), IBn (tip: *imġ-|vimġ-|semġ-*), IBt (tip: *tglġ-|žriebġ-|dietġ-*), II (tip: *bab-|slug-|mater-|čgr-*) i III (tip: *nit-|brv-|kuost-*).

Radi boljšega pregleda i lakšega snalaženja glede imeničke promjene govora Črečana (dalje: GČ) za osnovni se model te promjene uzima prilagođeni Junkovičev¹.

U tom se smislu donose padežni nastavci, tj. amalgami u kojima se ostvaruju određene gramatičke kategorije (rod, broj, padež), koji — udruženi s leksičkim morfemima — oblikuju »vanjski« oblik značenja.

Po akcenatskim obilježjima GČ spada u IV. mlađu grupu kajkavskih govora, uvjetno tipu 5: »letī, mlātīm, mġso, mlātīmo, tāncāti, mlātīti, lōpata, jagōda«².

Imenice se u GČ raspoređuju u skupine po određenim uvjetima. Tako u skupinu IAa idu one imenice muškoga roda koje za označeno »nominativ + jednina« imaju gramatički morfem /-o/ — tip: *stōl — |grad³-|ribeš-*. U skupinu IAb dolaze one koje za označeno »nominativ + jedinica« imaju gramatički morfem /-o/ — tip: *děčk-*. U skupinu IBa spadaju one imenice srednjega roda koje za označeno »genitiv + jednina« imaju gramatički morfem /-a/, a za označeno »nominativ + jednina« ili /-o/, ili /-e/, ili /-ġ/ — tip: *mleziv-|sěl-|pōl-|sqnc-*. O uvjetima — kad bude ili /-o/, ili /-e/, ili /-ġ/ — kasnije. U skupinu IBn idu one imenice srednjega roda koje za označeno »genitiv + jednina« imaju gramatički morfem /-na/ — tip: *imġ-|vimġ-|semġ-*, a u skupinu IBt imenice srednjega roda koje za označeno »genitiv + jednina« imaju gramatički morfem /-ta/ — tip: *iġlġ-|žrēb-|dēte-*. U skupinu II idu one imenice ženskoga i muškoga roda koje za označeno »genitiv + jednina« imaju gramatički morfem /-ġ/ — tip: *bāb-|slūġ-|matēr-|čġr-*,⁴ a u skupinu III imenice ženskoga roda koje za označeno »genitiv + jednina« imaju gramatički morfem /-i/ — tip: *nit-|brv-|kōst-*.

¹ Zvonimir Junković, Jezik Antuna Vremca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta, »Rad« JAZU, knj. 363, Zagreb 1972, str. 171.

² Stjepan Ivšić, Jezik Hrvata kajkavaca, »Ljetopis« JAZU, 48, Zagreb 1936, str. 47—88.

³ Premda se u ovom, kao i u identičnim primjerima, radi o obezvučenju, fonološka se vrijednost zadržava zbog nenapetosti.

⁴ Za označeno »nominativ+jednina« uz oznake *māter-σ* i *čēr-σ* dolaze i nedjeljive oznake *māt* i *čī*. Kad je tako, radi se o dubletama.

Načelno, treba reći da se — kao izraz istoga razreda morfema — u okviru imeničke promjene morf u GČ ne ostvauje uvijek jednako. Kadšto se ostvaruje kao kontinuirana oznaka: *kolðsek-ø*, *lájbek-ø*, *ríbeš-ø*, a kadšto kao prekinuta, diskontinuirana: *brðd-ec-ø*, *žglqđ-ec-ø*, *žáb-ec-ø*, *máč-ek-ø*. Prvi su primjeri kontinuiranih oznaka po tome što im se oznaka leksičkog morfema ili semantema ne mijenja, a u drugih, diskontinuiranih, oznaka se za to imenovano u promjeni mijenja, a zahvaćena mijenom bude alomorfna: *brðc-a* »genitiv + jednina + muški rod«, *žglqc-a* »genitiv + jednina + muški rod«, *žāpc-a* »genitiv + jednina + muški rod«, *māčk-a* »genitiv + jednina + muški rod«, itd.

Dakle, za označeno »nominativ + jednina + rod« ostvaruju se u GČ ove varijante gramatičkih morfema: /-ø/, /-e/, /-e/, /-o/, /-a/. (Gramatički se morfem /-jε/ koji se veže uz *collectiva*, ovaj put ne promatra.)

Tipizacija gramatičkih morfema za to imenovano pokazuje ovu sliku: za skupine IAa (tip: *stðl-/grād-/ríbeš-*), IBn (tip: *imε-/vimeš-/šemeš-*), IBt (tip: *iēle-/šriebeš-/diēteš-*), II (samo za tipove: *māter-/čgr-*) i u III (tip: *nit-/brv-/kuost-*) dolazi gramatički morfem /-ø/.

Za skupinu IBA vrijedi: ili /-o/, ili /-e/, ili /-e/. Kad je /-o/, kad /-e/, a kad /-e/ — pomaže nam ova implikacija: → L — X /-y/, gdje je L (leksički morfem), — X (granica leksičkog morfema) i /-y/ (opća oznaka za gramatički morfem):

$$L \begin{bmatrix} /b/ \\ /v/ \\ /h/ \\ -/k/ \\ /m/ \\ /g/ \\ /p/ \end{bmatrix} \quad /-o/$$

U skupini IBA, kako je rečeno, za označeno »nominativ + jednina« dolaze gramatički morfemi /-o/, /-e/ i /-e/, pa treba reći kad će vrijediti koji od njih. Tako će gramatički morfem /-o/ za označeno »nominativ + jednina« te označeno »akuzativ/vokativ + jednina« vrijediti samo kad se leksički morfem završava jednim od ovih fonema: /b/, /v/, /h/, /k/, /m/, /g/ i /p/, naime kad su u pitanju fonemi koji se ostvaruju u labijalnim, labiodentalnim i velarnim fonima:

- /b/: *nēb-o*
- /v/: *mleziv-o*
- /h/: *vūh-o*
- /k/: *klqpk-o*
- /m/: *pāvesm-o*
- /g/: *dqg-o* »ono što je dugo«
- /p/: *lūep-o* »ono što je lijepo«

Inače, kad nije tako, vrijedi: → L — X /-e/. Na primjer: *stēkl-/mēst-/rūd-e* itd. Za sve ostale imenice skupine IBA za to označeno vrijedi /-ε/: *pðl-/sōnc-ε* itd.

Za skupinu II (tip: *bāb-|žāb-|slūg-*) za to označeno vrijedi gramatički morfem */-a/*.

Za označeno »genitiv + jednina + rod« ostvaruju se ove varijante gramatičkih morfema: */-a/*, */-na/*, */-ta/*, */-s/* i */-i/*. Tako u skupinama IAa (tip: *stōl-|grād-|ribeš-*), IAb (tip: *dēčk-*) i IBa (tip: *mleziv-|nēb-|vūh-|klōpk-|pōvesm-|sēl-|pōl-|sōnc-*) dolazi amalgam */-a/*, u skupini IBn (tip: *imē-|vimē-|semē-*) amalgam */-na/*, u skupini IBt (tip: *tēlg-|žrēbe-|dēte-*) amalgam */-ta/*, u skupini II (tip: *bāb-|slūg-|mater-|čēr-*) amalgam */-s/*, te u skupini III (tip: *nit-|brv-|kōst-*) amalgam */-i/*.

Za označeno »dativ + jednina + rod« i »lokativ + jednina + rod« ostvaruju se jednake gramatičke oznake, a kada se radi ili o prvom ili o drugom označenom razabire se iz diskurza, odnosno prijedložne sintagme. Tako u skupinama IAa i IAb dolazi amalgam */-u/*: *k/na stōl-|grād-|ribeš-*; *k/na dēčk-*; *k/na mleziv-|nēb-|vūh-|klōpk-|pōvesm-|sēl-|pōl-|sōnc-*, u skupini IBn dolazi */-nu/*: *k/na imē-|vimē-|semē-*, u IBt dolazi */-tu/*: *k/na tēlg-|žrēbe-|dēte-*, u skupini II dolazi */-e/*: *k/na bāb-|slūg-|mater-|čēr-*, a u skupini III amalgam */-i/*: *k/na nit-|brv-|kōst-*.

Za označeno »akuzativ + jednina + rod« ostvaruju se jednake gramatičke oznake kao i za označeno »genitiv + jednina + rod«, uz iznimku za skupinu IAa (tip: *stōl-|grad-|ribeš-*) i skupinu IAb (tip: *dēčk-*) kad za »živo« vrijedi */-a/*: *kōjn-|dēčk-*, a za »neživo« */-o/*: *stōl-|grād-|ribeš-* itd.

U skupini II (tip: *bāb-|slūg-*) za to označeno dolazi amalgam */-u/*, a samo za dvije oznake iz te skupine, *mater-|čēr-* jest */-o/*. Amalgam */-o/* za to označeno vrijedi za sve ostale skupine.

Označeno »vokativ + jednina + rod« nije prepoznatljivo u odnosu na označeno »nominativ + jednina + rod«. Ako se i ostvaruje, onda je iz dijasistema.

Za označeno »inštrumental + jednina + rod« dolaze ove varijante gramatičkih morfema: */-om/*, */-nom/*, */-tom/*, */-u/*, */-jg/* i */-g/*. U skupinama IAa i IAb i IBa dolazi */-om/*, bez obzira je li dočetak oznake semantema palatalan ili nepalatalan: *kōjn-|stōl-|grād-|ribeš-|dēčk-*; *sēl-|mleziv-|pōl-|sōnc-*, u skupini IBn dolazi */-nom/*: *imē-|vimē-|semē-*, u skupini IBt dolazi */-tom/*: *tēle-|žrēbe-|dēte-*, u skupini II (tip: *bāb-|slūg-|mater-|čēr-|zeml-|vod-*) dolaze oznake: */-u/*, */-jg/* i */-g/*. Gramatički morfem */-u/* ostvaruje se kad je oznaka semantema naglašena: *bāb-|jūh-|slūg-*, a kad nije (što znači da je naglašen gramatički morfem), ostvaruje se */-g/*: *vod-|nog-* ili */-jg/*, što vrijedi za samo dvije oznake: *mater-|čēr-*.

U skupini III gramatički je morfem */-jg/*: *nit-|brv-|kōst-*.

Za označeno »nominativ + množina + rod« ostvaruju se ove varijante gramatičkih morfema: */-i/*, */-s/*, */-a/*, */-na/*.

Amalgam */-i/* vrijedi za to označeno u skupini IAa (tip: *kōjn-|stōl-|grād-|ribeš-*), u IAb (tip: *dēčk-*) te u skupini III (tip: *māst-|nit-|kōst-|brv-*), amalgam */-s/* u skupini II (tip: *bāb-|slūg-|mater-|čēr-*), amalgam */-a/* u skupini IBa (tip: *sēl-|miest-|mleziv-|pōl-|sōnc-*) i amalgam */-na/* u skupini IBn (tip: *imē-|vimē-|semē-*).

Skupina IBt (tip: *tēlg-|žrēbe-|dieta-*) označeno »nominativ + množina + rod« ostvaruje alternirane oznake semantema i gramatičkim morfemima po ovoj formuli: alternirani semantem + gramatički morfem. Na primjer: *tēlg-|žrēbe-|dieta- + /i/*, *dēčk- + /a/*, što znači da — kad je tako — prelaze promjenom u druge skupine.

Označeno se »genitiv + množina + rod« ostvaruje u ovim varijantama: /-ov/, /-ø/, /-i/, /-n/, s tim da a) bez alternanata gramatičkih morfema dolaze /-ov/ — tip: *máčk-|járk-|cirkusànt-|ladičár-ov*, /-ø/ — *báb-|vúod-|kuol-ø*, /-i/ — tip: *břv-|ciěrkv-|nôč-|kúost-|žěml-|žěml-i*, /-n/ — tip: *vimě-|imě-n*, b) s alternantama gramatičkih morfema dolaze ovi tipovi: /-ov///-uov///-ø/ — tip: *kôjn-ov|kojn-úov|kúojn-ø*, *lônc-ov|lonc-úov|lúonec-ø*; /-ov//|-i/ — tip: *môž-ov|môž-i*, *klástr-ov|klástr-i*, /-ø///-i/ — tip: *sestier-ø|sestr-i* itd.

Označeno se »dativ + množina + rod« ostvaruje a) bez alternanata gramatičkih morfema: /-om/ — tip: *stôl-|máčk-|ladičár-om*, /-em/ — tip: *kost-|noč-ěm*, b) s alternantama: /-a///-am/ — tip: *báb-|sestr-|vôd-a///-am*; *sěl-|miest-a///-am*.

Označeno se »akuzativ + množina + rod« ostvaruje u varijantama gramatičkih morfema: /-e/, /-i/, /-na/; tako /-e/ dolazi u tipovima: *stôl-|kôjn-|ladičár-g*; *báb-|sestr-|čěř-e*, /-i/ u tipovima: *brv|nôč-|kôst-i*, a /-na/ u tipovima: *imě-|vimě-na* itd.

Označeno se »vokativ + množina + rod«, ako se već i ostvaruje, izjednačuje po oznakama gramatičkih morfema s označenim »nominativ + množina + rod«, a jedno se ili drugo raspoznaje iz konteksta.

Označeno se »instrumental + množina + rod« ostvaruje a) bez alternante gramatičkog morfema: /-ami/ — u tipovima: *báb-ami*, *žěn-ami* i b) u alternantama gramatičkih morfema: /-i///-mi/ — u tipovima: *kôjn-i|kojn-mi*, *lâkt-i|lakt-mi*; *sěl-i|sel-mi*; *nit-i|nit-mi*, te /-ni///-nmi/ — u tipovima: *imi-ni|ime-nmi*, *vimě-ni|vime-nmi* itd.

Prepoznatljivost se sadržaja za označeno »nominativ/akuzativ + množina« i za označeno »genitiv + jednina« u tipu *bab-|slug-* uvjetuje diskurzom: *bábě su dđšlě — bábě jě stráh*. To također vrijedi i za označeno »nominativ/akuzativ + množina« te »genitiv + jednina« u tipu *křv-|nit-*: *křvi su sě zlejâlě — křvi jě dđsti*, itd. Kada pak osnovni vokal semantema alternira kao kratak/dug, radi se oznakama za različno označeno: *křvi jě dđsti* za označeno »genitiv + jednina«, a *na křvi jě dđsti* za označeno »lokativ + jednina«, itd.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE SYSTEME DER SUBSTANTIVISCHEN MORPHEME IN DER SPRACHE VON ČREČAN

Im Artikel wird über die Systeme der substantivischen Morpheme auf Grund eines modifizierten Modells der substantivischen Deklination gesprochen, und zwar nach den Gruppen: IAa (Type: *stol-|grad-|ribeš-*), IAb (Type: *dečk-*), IBa (Type: *mleziv-|sgl-|pol-|sěnc-*), IBa (Type: *imě-|vimě-|semě-*), IBt (Type: *tegl-|žriebg-|diēte-*), II (Type: *bab-|slug-|mater-|čěř-*), III (Type: *nit-|brv-|kuost-*) usw.